

Godzsák Attila

Adalékok a szélsőjobboldal Bihar vármegyei történetéhez*

A szélsőjobboldal bihari történetéről igen keveset tudunk, a szakirodalom külön sohasem foglalkozott vele, mint ahogyan sok más térség esetében is igaz ez az állítás. Bihar vármegye nem tartozott sohasem a szélsőjobboldal fészkei közé (mint Zala, Szabolcs vagy akár a nem túl messze fekvő Debrecen városa). Mégis, három fontos eseményt ki lehet emelni. Az egyik, hogy a kaszáskeresztes mozgalom egyik főembere bihari volt, és a „katonai” puccsuk számára Biharban kívánta a terepet előkészíteni. A másik kettő pedig, hogy itt indult először nemzetiszocialista programmal jelölt egy időközi országgyűlési választáson, továbbá a magyar történelem utolsó nyílt szavazása¹ is itt zajlott, egy 1939-es időközi választáson – kevesebb, mint négy hónappal a korszak első és egyben utolsó titkos országgyűlési választása előtt –, melyen indult nemzetiszocialista jelölt is.

Mielőtt rátérnénk ennek a két témának a tárgyalására, először tekintsük át vázlatosan, mit is tudunk a vármegye szélsőjobboldali beágyazottságáról.

1934 elején a Berettyóújfalui járás főszolgabírája a kaszáskeresztes mozgalom tevékenységének megélénkülését tapasztalta, a jelentések szerint 1933–34 telén antiszemita megmozdulásokra került sor Váncsod, Gáborján, Hencida, Bakonszeg és Csökmő községekben is. A biharkeresztes járás területére is kiterjedt a kaszások befolyása, ezenkívül szórványosan más településeken, mint Kismarján, Sárrétudvariban is megjelentek.² Még egy adalékként tudomásunk van arról, hogy a kaszáskeresztesek közé beépült „*Egy berettyóújfalusi illegális kommunista [...], hogy itt kapcsolatot tartson az agrárproletárokkal.*”³

Kismarján, Derecskén és Konyáron később (1936-ban) a Festetics-féle⁴ nyilasoknak is voltak szervezeteik több száz fős tagsággal.⁵ 1938-ban Hosszúpályiban, Pocsajon és Esztáron tartottak nagyobb propagandagyűléseket a nyilasok, mely rendezvényekre mindig nagy tömeg volt kíváncsi.⁶ De legerősebbek a derecskei és biharnagybajomi járásokban voltak.⁷ Biharnagybajomban Máté Sándor alapított 1938-ban tagszervezetet. Őt 1944. október 15-e után Pesten teljesített (fegyveres) „pártszolgálat” okán tízévi fegyházbüntetésre ítélték.⁸

Szállasi hungaristái csak 1939 elején tudtak elkezdni szervezkedni Biharban, amikor is szélsőjobboldali ellenfeleik meggyengültek. A berettyóújfalui és biharkeresztes járások területén csak Berettyóújfaluban, Bakonszegen és Komádiban próbálkoztak kiépíteni

* A X. Bihari Diétán (2017. december 7–8., Berettyóújfalu) elhangzott előadás írott változata.

¹ A szavazás olyan formája, amikor a választó bement a bizottságnak, hogy melyik jelöltet támogatja, nem pedig egy elzárt fiúkében adja le voksát egy urnába titkosan. Az 1938-as reformig ilyen választási rendszer volt életben Magyarországon.

² Tóth 1982. 198.

³ Módy 1975. 650.

⁴ Gróf Festetics Sándor (1882–1956) az egyik első magyar nemzetiszocialista vezér, 1934-től a Magyar Nemzeti Szocialista Párt feje.

⁵ Tóth 1982. 274.

⁶ Uo. 284.

⁷ Uo. 285.

⁸ MNL OL K 428. Külföldi-Belföldi Hírek – Napi Események. 1948. július 22. 7. kiad.; Népszava, 1948. július 23. 4.

pártszervezetet.⁹ Berettyóújfaluban Török Imre volt 1939 és 1942 között a Szálasi–Hubay féle Nyilaskeresztes Párt helyi vezetője, majd járási vezetője lett. Őt a debreceni népbíró-ság 6 hónapra ítélte, amit a NOT (Népbírószágok Országos Tanácsa) felemelt 1,5 évre.¹⁰

A Cséffa-Nagyszalontai járásban csak Biharugrán alakult szervezetük, a sarkadi járásban Sarkadon (Molnár Károly ruhafestő és Boda József kerékgyártó vezetésével), a Derecskei járásban viszont több helyütt is, így Kismarján, Pocsajon, Esztáron, Konyáron, Hajdúbagason és Derecskén. A Székelyhídi járásban pedig Nagylétán (Hársfalvi Mihály nyugalmazott vámmőr vezetésével), Újlétán (Kerecsi László¹¹ hentes vezetésével), Álmosdon és Hosszúpályiban (Szegedi Lajos napszámos vezetésével) folytattak szervezőmunkát, illetőleg alapítottak tagszervezetet. A Sárréti járásban pedig Biharnagybajom, Báránd és Szerep községekben.¹²

A háború után Magyarországon 25 népbírószágot állítottak föl, amik közül az egyik Berettyóújfalun volt, de nem fejtett ki érdemi tevékenységet, ezért a szakirodalom sokszor csak 24 népbírószágról tesz említést.¹³ Berettyóújfalun is szerveztek internálótáborot a politikai (és köztörvényes) bűnösök részére 1945 februárjában. Ez év március 29-én 23 „népellenes” és 17 „nyilas bűnös” került a táborba.¹⁴

A kaszáskeresztes mozgalom

Az 1930-as években Magyarországon is megjelenő nemzetiszocialista pártok sorában az első jelentősebb szerveződés Böszörmény Zoltán Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártja volt. Böszörmény elszegényedett dzsentricsaládból származott újságíró volt. A világháborús szolgálat után 1919-ben Prónay Pál tiszti különítményének tagja, majd az Ébredő Magyarok Egyesülete lapjának (A Nép) munkatársa volt. Ő volt az első, aki az NSDAP 20 pontos programját lefordította és szinte változtatás nélkül tűzte zászlájára. Hívei kezdetben a fővárosból, majd egyre inkább az Alföld nyomorgó agrárproletárjainak köréből kerültek ki, akik fogékonyak voltak a problémákra adott leegyszerűsített válasza-ira.¹⁵

Ez azért is fontos váltás, mivel az 1920-as évek radikális jobboldali mozgalmainak tömegbázisát városi rétegek, főként a kispolgárság, valamint egzisztenciájában megrendült, lecsúszóban lévő középrétegek szolgáltatták.¹⁶

Német mintát másolva, a párt mögé mozgalmat is szervezett (a korban a pártok még egyfajta választási klubként működtek, mozgósítható bázis nélkül), amely a horogkeresztet használta jelképül, egyenruhájuk része pedig az SA-t idéző barna ing lett. Velük egyen-

⁹ Tóth 1982. 289.

¹⁰ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1947. május 12. 2. kiad.

¹¹ Szül.: Nagyléta, 1902. Anyja neve: Barna Mária. Magyar Bronz Vitézségi Érmét kapott 1943. november 18-án az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért. Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára – Személyes Ügyek, 1943. december 1. 1713.

¹² Paksy 2013. 187.; Tóth 1982. 289.

¹³ Tánzos-Szabó 2005. 315.

¹⁴ Komoróczy 1965. 47.

¹⁵ Paksy 2011. 53. Vö. Paksy 2007. 77., 82., 87., 129.

¹⁶ Paksy 2007. 87.

ruhás-fegyveres felvonulásokat is szervezett: 1932. augusztus 20-án 500 barnainges rohamosztagos élén vonult fel a Budai várban. Erre reagálásként a Belügyminisztérium előbb az egyenruha-viselést tiltotta be, majd 1933-ban a német felségjelvényé lett horogkereszt használatát, és 1934-ben a katonai jellegű szervezeteket is feloszlatta. Ezután választotta jelképül a „kaszáskeresztet” Böszörmény.¹⁷

A világválság és Hitler 1933-as hatalomra kerülésének hatására a mozgalom megerősödött. A párt központjai Budapesten, Debrecenben, Nagykőrösön és Békéscsabán voltak. Azonban a rivális alakulatok (Pl. Meskó Zoltán országgyűlési képviselő Magyar Nemzeti Szocialista Földműves- és Munkás Pártja) már 1933-ban elkezdték elszívni az erősen demagóg és leegyszerűsítő Böszörmény-féle formáció tagságát, mely a szélsőjobboldali mozgalmaktól megszokott radikalizmuson és erőszakosságon is túltett. 1934-re lapjukat is betiltották, és elveszítették debreceni és tiszántúli tagságuk nagy részét. 1935-ben három jelentősebb nemzetiszocialista párt működött az országban, melyek közül azonban ők léptek fel a legsikertelenebbül az 1935-ös országgyűlési választásokon.¹⁸ Csupán két körzetben sikerült összegyűjteni a megfelelő számú ajánlást, és egy képviselőt sem tudtak parlamentbe küldeni.

Ezután marginalizálódni kezdett a mozgalom, ekkor taktikát váltva, irreális puccsokat tervezgettek a „nemzeti kaszáskeresztes királyság” létrehozása érdekében, amely szervezkedésért 1936. április 25-én Böszörmény Zoltánt és a mozgalom vezérkarát letartóztatták. Súlytalanságukra jellemző, hogy ügyükben a tárgyalást csak másfél évvel később, 1937 októberében tartották meg.¹⁹ Böszörmény Zoltánt és 87 kaszáskeresztes társát a bíróság 1937. október 20-án államellenes felforgató tevékenység címén ítélte el. Böszörmény 2 év 8 hónapra börtönbüntetést kapott.²⁰ Az ítélet elől Böszörmény Ausztriába menekült.

Hatvani Lajos, a bihari fővádlott

Az ún. „kaszáskeresztes per” 3 fővádlottjának egyike Hatvani Lajos volt, mint Böszörmény „első embere”,²¹ „központi megbízott”.²² Böszörmény a perben azt vallotta, hogy „Hatvani írások volt a pártban ő intézte a levelezést”.²³ Érettségét és tiszti tanfolyamot végzett,²⁴ egy fuvarozási vállalat magántisztviselője volt.²⁵ A kommün alatt elkövetett „dolgaiért” 8 hónapra ítélték el őt a kommunisták.²⁶ 1933-ban lépett be a kaszáskeresztes pártba és Bihar megyében, Berettyóújfalun és környékén irányította a szervezkedést, majd 1935-ben Böszörmény fölhívására Budapestre ment, de továbbra is a Biharban illetékes vezető maradt.²⁷

¹⁷ Paksa 2011. 54.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Paksy 2013. 153.; Paksa 2011. 54–55.

²⁰ Paksy 2007. 88.

²¹ 8 Órai Ujság, 1936. június 21. 14.; Népszava, 1936. június 3. 6.

²² Pesti Hírlap, 1937. október 19. 5.

²³ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1937. október 18. 6. kiad.

²⁴ 8 Órai Ujság, 1937. október 19. 1.

²⁵ Népszava, 1937. október 19. 7.

²⁶ 8 Órai Ujság, 1936. június 21. 14.; Az Est, 1936. június. 21. 3.

²⁷ Népszava, 1937. október 19. 8.

A Horthy-rendszerben is volt már büntetve korábban, mégpedig sikkasztásért és sajtó útján elkövetett rágalmozásért.²⁸ Egy a Nemzeti Szocialista c. lapban²⁹ leközölt antiszemita cikkért és versért Hajdú Albert kovácssegéddel együtt idézték be, Hatvani azonban nem jelent meg a tárgyaláson, így először csak Hajdú Albertet ítélték el, mégpedig 8 napi fogházra.³⁰

Hatvanit októberben tudták felelősségre vonni, a május 13-án született cikkért. Ekkor Molnár József hajdúnánási kútmester ügyével együtt tárgyalták az ő ügyét. Molnárt háromheti fogságra ítélték, szintén sajtóvétségért. Molnár perén a következő párbeszéd hangzott el:

„– *A cikket teljes meggyőződésből írtam. Tapasztalatból tudom, hogy a zsidófaj – mert a valláshoz semmi közöm – nyíltan, a talmudban és más írásokban hirdeti a kereszténység elleni gyűlöletet.*

– *Hát maga a talmudot is olvassa? – kérdezte az elnök.*

– *Hogyne, kérem.*”

Molnárt 14 napi fogházbüntetésre ítélték. Hatvani fellebbezett, majd a védője felszólalásban megjegyezte, hogy Hatvani nem tud hazamenni, mert nincs egy fillérje sem. Erre azt felelte a bíró, hogy „*Hát akkor hazra fogják toloncolni. Ha nincsen pénze útiköltségre és csendőrökkel kell elővezetni, mert azt írta, hogy »egy vasa sincsen« ne írjon cikket.*”³¹

1935-ben pedig Szilágyi Lajos főispánról írt rágalmozó cikket Hatvani, amiért két hónapi fogházra ítélték.³²

Az 1936-os letartóztatások idején a jánoshalmi csendőrség fogta el őt szökés közben májusban.³³

Az 1937-es „nagy per” vádirata szerint Böszörmény Zoltán Cs. Szabó Péterrel és Hatvani Lajossal, aki „központi megbízott” volt, „1935. év végén annak a belátására jutva, hogy a párt törvényes eszközökkel alkotmányos többséget szerezni és programját megvalósítani nem tudja, elhatározták, hogy erőszakkal, forradalmi megmozdulás útján szerzik meg a közbatalmat. Megbeszéléseikbe bevonták Károlyi Béla »országos főfelügyelőt« és a múlt év elején, Budapesten a párt központi helyiségében lefolytatott tanácskozások után kidolgozták az erőszakos felkelés tervét, oly módon, hogy e célra a párt vidéki, megbízható, katonaviselt tagjaiból »rohamosztagokat« szerveztek, azokat katonai alakulatokba öntve, lehetőleg felszerelték fegyverekkel, tagjaitól bűnségeiküet vétenek ki és a rohamcsapatok megszervezése után április hónap egy később kijelölendő napján a debreceni, kecskeméti, szegedi, majd a szolnoki helyőrségi laktanyákba tisztügyenrubákba öltöztetett csoportvezetők útján behatolnak, az anyag- és fegyverkészleteket birtokukba veszik. Tervük volt a középületek megszállása és a zsidó lakosságnak internáló táborokban túsul való őrizetbevétele után Budapestre vonulni. A vádirat szerint a kormány erőszakos eltávolítása után katonai diktatura bevezetése volt a céljuk, ezen kívül meg akarták valósítani a pártnak a társadalmi berendezkedés alapjait érintő programját, a társadalmi szerkezetnek a szegény parasztiosztály javára való átépítését, vagyoneklobzás, földosztás és zsidók kiűzése útján. E terv kivitele érdekében Böszörmény Zoltán a központba berendelt vidéki fősoportvezetők

²⁸ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1937. október 18. 3. kiad.; 8 Órai Ujság, 1937. október 19. 1.

²⁹ A lap 1932 decemberében indult, és 1934. augusztus 12-én tiltották be. Böszörmény pártjának elviekben hetilapja volt, de rendszertelenül jelent meg.

³⁰ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1934. szeptember 27. 4. kiad.

³¹ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1934. október 13. 4. kiad.

³² Ujság, 1935. január 24. 10.

³³ Az Est, 1936. május 16. 8.

részére részben közvetlenül szóban, részben **Hatvani Lajos útján** [Kiemelés tőlem G. A.] írásban a rohamosztagoknak gyors és erélyes megszerzésére parancsot adott, elrendelte a rohamosztagok névsorainak betérjesztését, a büségeskü letételét. Ezenkívül a rohamosztagok főparancsnokainak és alparancsnokainak tiszti rendfokozatot adományozott, ezek részére tiszti egyenruhát szereztetett be, kiosztotta feladatkörüket, utasítást adott a laktanyák szemrevételezésére és általában megnevezett társaival együtt a szervezkedés központi irányítását végezte. A vádirat ismertetése után az elnök szünetet rendelt el.”³⁴

Károlyfi Béla perén hangzott el a következő részlet, Hatvani kapcsán:

„– Ön a keleti pályaudvaron beszélgetett Hatvani Lajossal aki arra vonatkozóan, hogy ha önök batalomra jutnak ki lesz a király mit mondott? – kérdezte az elnök.

– Hatvani mondta, hogy Bösztörményi lesz a király. Elmondta, hogy a rohamosztagok vezetőit az ő körletében kinevezte és minden ténykedéséről jelentést tett a központnak.

– Ilyeneket írt – szólt közbe az elnök: »Mindent megtettem, hogy Bihar fellángoljon... Ha így megy, bekövetkezik a várva várt csoda. A rohamosztagok képesek minden poklokot áttörni..., ha hadba szólít bennünket szeretett vezérünk.«³⁵

A Magyar Országos Tudósító a következőképpen közvetítette Hatvani perét. „Hatvani Lajos kihallgatására került ezután a sor. Tagadta bűnösségét. Védekezése szerint annakidején az ügyben nyomozók vették fel a jegyzőkönyvet, az abban foglaltakat azonban nem tartja fenn, mert kényszer hatása alatt vallott. Az elnök elébe tárta, hogy a nyomozás során tett vallomását a pécsi vizsgáló bíró előtt történt kihallgatása alkalmával is fenntartotta, mire Hatvani kijelentette, hogy a vizsgálóbíró annakidején azt mondta neki, hogy ügye ügyis Budapesten kerül eldöntésre és majd ott adja elő mondani-valóját.

– Hogy mondhat ilyent? – szólt rá az elnök erélyesen a vádlottra – maga azt hiszi, hogy a vizsgálóbíró ur okíratot hamisított. A mostani kijelentésével ezzel vádolja meg a vizsgálóbíró urat!

– Nem akarom ezzel megvádolni a vizsgálóbíró urat, de tény az, hogy a jegyzőkönyvben foglaltak nem adják vissza hünen vallomásomat, mert én akkor is azt mondtam, hogy törvényes keretek között szervezkedtünk és semmiféle erőszakoskodást nem vettünk terbe.

– Maga akkoriban azt vallotta, hogy az egyik tanácskozáson Cs. Szabó indítványozta, hogy vérontás árán is meg kell szerezni a hatalmat.

– Ez nem felel meg a valóságnak, én ilyet nem mondtam.

– A kaszárnyák elfoglalásáról is szó volt és ekkor beszéltek meg azt, hogy egyesek tiszti uniformist fognak kapni, hogy így könnyebben becsempészhessék magukat a katonák közé.

– Szó sem volt tiszti uniformisról, csupán barna ingről.

– Itt van egy csomó levél, amit maga írt. Ezekben azt írja, hogy »nagy idők jönnek... a végső küzdelem órája elérkezik...« Mit értett ezek alatt?

– Ez csak a szervezkedéshez kellett. Az volt a gondolatunk, hogy majd szükség esetén felvesszük a harcot a kommunistákkal.

– Arról is beszéltek a tanácskozásokon, hogy majd megtámadják a miniszterelnökséget és megölik a miniszterelnököt.

– Ez nem felel meg a valóságnak. Eféleről egyáltalában nem volt szó. Egyébként is Bösztörményi vezette a tanácskozásokat, nekem ott semmi szavam nem volt.

³⁴ 8 Órai Ujság, 1937. október 19. 2.

³⁵ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1937. október 18. 11. kiad.

- *Hát kicsoda volt maga tulajdonképpen, mi volt a maga rangja?*
 – *Semmi rangom nem volt, én csak központi megbízott voltam és a levelezést intéztem. Ez nem volt batalmi pozíció.*³⁶

Mindenképpen – nemcsak Hatvani viszonylatában – az egész per kapcsán az egyik legérdekesebb történet, amit a Népszava osztott meg az olvasókkal: „*Kiderült, hogy nemcsak Böszörmény,*³⁷ *hanem Hatvani is »költő«, aki a »fővezér« példáját követve, a mozgalmat arra is felhasználta, hogy verseit a beszervezettek előtt elszavalja. Hatvani egyébként Petőfi-szakállt növesztett, hatalmas fekete felleghajtó köpenyt szerzett és a hiszékeny emberek előtt Petőfinek adta ki magát azzal, hogy nem esett el a segesvári csatában, hanem orosz fogságba került, ahonnan azután egyenesen azért jött vissza, hogy Böszörmény alvezére lehessen.*”³⁸

Még a műveletlen és hiszékeny embereknél is nehezen tudom elhinni, hogy elhíhetik, hogy egy több, mint száz évvel azelőtt született személy ne nézzen ki nagyon idősnek, sajnos a lap állításainak nyomát máshol nem találtam.

Hatvanit két évre ítélték államfelforgatás bűncselekményével a per során.³⁹ „*A büntetések kiszabásánál a törvényszék [...] Hatvani és számos más vádlott esetében enyhítő körülménynek vette ezeknek a vádlottaknak a terbes családi állapotát.*”⁴⁰ Ez után Hatvaniék fellebbeztek. Végül az ügyész indítványozta, hogy Böszörményt, Hatvanit és Károlyfit (mint a fővádlottakat) helyezték vizsgálati fogságba. A törvényszék azonban mellőzte a letartóztatást.⁴¹

Később nem jogerősen 1 év 8 hónapra csökkentették a büntetését.⁴² Érdekes adalék, hogy ekkor egyedül az ő büntetését csökkentették, a legtöbb vádlottét felemelték vagy helyben hagyták.⁴³ Végül azonban 1939-ben jogerősen maradt a két év büntetés.⁴⁴

A kaszáskeresztes perek során felmerült még több bihari név is. A vármegyében a párt több mint 100 tagját tartóztatták le 1936-ban,⁴⁵ mikor még 720 személy ellen indult eljárás,⁴⁶ de az 1937-es nagy pernek már összesen „csak” 68 vádlottja volt, melyek közül pontosan nem tudjuk a bihariak arányát. A biztos személyek a következők: Berettyóújfaluban⁴⁷ Lovas Jenő „*támogatta az országos pártvezérség akcióját*”, míg Biharkeresztesen Szabó Imre, Bördös Lajos, Dezsédi Lajos és Gellén Sándor „*fejtettek ki élénk propagandát a puccsterv sikere érdekében*”.⁴⁸ A berettyóújfalui Kémeri Lajost pedig hat hónapi börtönrre ítélték.⁴⁹

³⁶ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1937. október 18. 9. kiad.

³⁷ Böszörmény Zoltán sok egyszerű, kecskerímes verset írt, melyekkel főként önmagát és mozgalmát dicsőítette.

³⁸ Népszava, 1936. június 3. 6.

³⁹ Friss Ujság, 1937. október 21. 3.

⁴⁰ MNL OL K 428. Magyar Országos Tudósító. 1937. október 20. 10. kiad.

⁴¹ Budapesti Hírlap, 1937. október 21. 5.

⁴² Friss Ujság, 1938. március 12. 3.

⁴³ Magyarország, 1938. március 12. 4.

⁴⁴ Népszava, 1939. október 31. 6.

⁴⁵ Tokody 1970. 295.

⁴⁶ Magyarország, 1936. június 3. 2.

⁴⁷ A Friss Ujság 1937. október 19-i száma berettyóújfalui lakosként említi Károlyfi Béla rohamosztagvezetőt is, aki a „kaszás” miniszterelnök lett volna. Azonban ő valójában dévaványai (Békés vármegye) lakos volt több egybehangzó forrás szerint.

⁴⁸ Népszava, 1936. május 6. 10.

⁴⁹ MNL OL K 428. Napi Hírek. 1937. február 12. 29. kiad.

Két időszaki választás, az első nemzetiszocialista próbálkozás és a Horthy-korszak utolsó nyílt szavazása

Biharban sem az 1935-ös, sem pedig az 1939-es országgyűlési választásokon nem indult szélsőjobboldali jelölt. Ugyan Hatvani Lajos el akart indulni Biharkeresztesen 1935-ben, de nem sikerült az ajánlásokat összegyűjtenie.⁵⁰ Szakács Kálmán a következőt írta monográfiájában: „Biharban egy közösségi esküdt” akart elindulni a választásokon.⁵¹ Amennyiben Hatvanira céloz, ez egy más foglalkozás, mint amit a többi forrás említ, de a nagy per idején a források egybehangzóan fuvarozó magánvállalkozóként említik. Továbbá a választásokkor egy helyütt vélhetően tévesen nyilaskeresztesként említik az ő nevét, szemben Böszörménnyel, akit kaszásokeresztesként említenek abban a felsorolásban is.⁵²

Meg kell még említeni, hogy Steinwalter Károly nyugalmazott ezredes, a Böszörmény-féle kaszásokeresztes párt rohamosztagainak volt országos felügyelője Berettyóújfalun a képviselőválasztás ideje alatt négyezer pengőt adott át Böszörménynek kölcsönbe, melyet nem kapott vissza, ezért 1937-ben pert indított Böszörmény felesége ellen, a pénzért.⁵³ Böszörmény a tárgyaláson azt adta elő, hogy „az ezredes a pénzt pártcélokra adományozta és cserébe kikötötte, hogy ha Böszörmény kormányra jut, akkor hadügyi államtitkár lesz.” Böszörmény meg is nevezte Oláh Árpádot tanúként, aki vallomást tett mellette, azonban más tanúk az ezredes mellett tanúskodtak. A pert végül elveszítette, ezért ki kellett fizetnie a tartozást kamataival és ezer pengő perköltséggel egyetemben.⁵⁴

Azonban a berettyóújfalui választókerületben zajlott az ország első olyan (időközi) országgyűlési választása, amin indult egy nemzetiszocialista párt jelöltje is, továbbá a Bihar nagybajomi választókerületben zajlott az ország utolsó nyíltszavazásos időközi választása 1939. február 2-án.

Az 1933 szeptemberében tartott berettyóújfalui időközi választásokon megmérte magát Böszörmény Zoltán. 32 tagú debreceni „barna inges légió” korteskedett mellette. A barna ingesek „Kettős rendekben felsorakozva vonultak fel, vezényszóra lépkedtek az elől haladó kerékpáros-osztag nyomában s hangos zenebóna közben valósággal rajtaütettek a községekben. Közben nyomtatványokat, füzeteket osztogattak, amelyek mind Böszörményit magasztalták.”⁵⁵

A kormánypárti kampányból kivette a részét maga Gömbös Gyula miniszterelnök is, aki erőlesen felszólalt az „idegen eszmék másolása” ellen.⁵⁶ De még a beszéde alatt is osztogattak a debreceni nemzetiszocialisták röplapokat.⁵⁷

A legutolsó gyülekezési napon elszabadultak az indulatok, a kaszások megzavarták az Egységes Párt berettyóújfalui gyűlését, majd a tilalmi napokon különféle gyűléseket és felvonulásokat tartottak. Hangos fenyegetéssel próbálták nyugtalanítani a lakosságot. Berettyóújfalun és Szentpéterszegen betörték a zsinagóga ablakait, Darvas és Csökmő kö-

⁵⁰ Az Est, 1935. március 28. 5.

⁵¹ Szakács 1963. 111.

⁵² Friss Ujság, 1935. március 28. 2.

⁵³ Pesti Hírlap, 1937. április 16. 18.

⁵⁴ Ujság, 1938. augusztus 10. 4.

⁵⁵ Budapesti Hírlap, 1933. szeptember 26. 3.

⁵⁶ Az Est, 1933. szeptember 12. 3.

⁵⁷ MNL OL K 428. Lapszemle. 1933. szeptember 14. Német Lapszemle a szeptember 11–13-iki lapokról 2.

zött megrongálták a telefonvezetékeket, a kormánypárt egy emberét súlyosan bántalmazták, az embereket pedig arra biztatták, hogy tagadják meg az adófizetést. A járási főszolgabíró utasítást adott a csendőrségnek, hogy a kerületben tartózkodó valamennyi barnaingest állítsák elő.⁵⁸

Ezen felül, Böszörményék leadott 1900 ajánlásából először csak 640-et találtak eredetinek, ami után újabb 2000 ajánlást nyújtottak be, melyek közül ismét rengeteget hamisnak ítélték, de maradt elegendő az induláshoz.⁵⁹ Böszörmény a több, mint 10000 szavazatból csupán 345-öt kapott, mely a szavazatoknak alig több mint 3%-a volt.⁶⁰

1939-ben Csuka Lajos hungarista jelölt méretette meg magát, és a szavazatok 16,74%-át szerezte meg. Ekkor a második lett a szavazatok 73,16%-át megszerző kormánypárti jelölt mögött (a harmadik induló a Független Kisgazdapárt volt 10,1%-al).⁶¹

Hajdú vármegye és Debrecen főispánja a következő levelet küldte szét a főszolgabíróknak és rendőrkapitányoknak:

„Bizalmas úton tudomásomra jutott, hogy a biharnagybajomi választókerületben most folyó időszaki képviselő-választás alkalmából a Magyar Nemzeti Szocialista Párt – Hungarista Mozgalom vezetősége a választókerület községein kívül eső különböző szervezetei részéről nagyobb számú, esetleg zárt egységben tömörülő hungarista párttagokat óhajt a választókerületbe leszállítani agitációs tevékenységük megerősítése céljából.

Tekintettel azokra a fontos érdekekre, amelyek a biharnagybajomi kerületben esedékes időszaki képviselő-választás nyugodt és feszültségmentes lebonyolításához fűződnek, kívánatos volna elsősorban a közrend fenntartása és a választás tisztaságának megőrzése céljából is, hogy a választókerületen kívül eső szervezetek kiküldötteinek a választókerületbe való utazása megakadályoztassék. Lehetséges, hogy az egyes csoportok nem vasúton, hanem autóbusszon, motor- vagy rendes kerékpáron, esetleg szekéren kísérelnék meg az odautazást.

Felbívom Cím figyelmét, bizalmasan pübatolózzon az egyes helyi szervekenél a hír valódisága iránt s világosítsa fel a szervezeteket arról, hogy a kerületbe való csoportos lentazás kísérelte teljesen hiábavaló, mert a választókerület határán az utak a kerület községeibe nem illetékes egyének részére karhatalommal lesznek lezárva, s így oda semmi áron bejutni nem fognak tudni.

Egyben utasítja hatósága területén az egyes csendőrörsöket, hogy különösen a Bihar v[ár]m[egye]. felé vezető utakat a szokottnál erősebben tartsák megfigyelés alatt, s az esetleg idegen törvényhatóság területéről csoportosan vagy elszórtan Bihar vármegye felé tartó hungarista agitátorokat megfelelő felvilágosítás után kellő tapintattal térítsék vissza.

Esetleges e rendelettemmel kapcsolatos észleleteiről tegyen hozzám soron kívül (távbeszélőn) jelentést. Debrecen, 1939. jan. 28.

U. i. Amennyiben az egyes csendőrörsök, vagy portyázó járőrök a választókerületbe való csoportos utazást megakadályozni nem tudnák, úgy késedelem nélkül értesítsék távbeszélőn a biharnagybajomi csendőrörsön Sárvány m[agyar] kir[álya] csendőralezredes urat.”⁶²

⁵⁸ Budapesti Hírlap, 1933. szeptember 26. 3.

⁵⁹ Magyarország, 1933. szeptember 24. 4.

⁶⁰ Hubai 2001. 92.

⁶¹ Uo. 111.

⁶² MNL HBML IV.901.b 1. Titkos iratok. 7. T. sz. Közli: Komoróczy 1973. 288–289.

Ebből látható egyrészt a nagy nyilas szervezkedés, másrészt pedig a hatalom erélyes ellenszervezkedése is.

A Friss Ujság szerint nagy propagandaháború zajlott még a választások előtti utolsó napokban is, báró Vay László (miniszterelnökségi államtitkár) kormánypárti és Csuka Lajos nyilas jelölt között.⁶³ A Pesti Napló szerint a „nyilasok egyáltalában nem válogatósak a korteszűzőkben”.⁶⁴ Például az egyik nyilas lap arról cikkezett, hogy a biharnagybajomi NEP (Nemzeti Egység Pártja, a kormánypárt) vezetője, Jeney Menyhért átlépett a nyilas pártba, de a kormánypárti cáfolat szerint Jeney soha nem volt vezető, csupán egyszerű tag a NEP-ben.⁶⁵

Mindhárom pártra jellemző volt az erőteljes kampány. A kerület községeiben utakat kezdtek építeni, kutakat fúrta, az egyik nagybirtokon pedig 300 holdat parcelláztak a sajtó szerint. A hungaristák formaruhás kortesei pedig hetekre leköltöztek a kerületbe és a Pesti Napló szerint „*valami ígéretük mindenki számára akadt és a Nep egyik párthebységének fogatlan, öreg takarítóasszonya nevetve jegyezte meg a választás reggelén: – Rajtam kívül még vagy ötven öregasszonyt irtak fel egy listára, hogy majd mindnyájunkat elvisznek autózni, ha Csuka lesz a képviselő.*” A lap szerint a nyilasok esélyein sokat rontott, hogy pár nappal a választás előtt „Festetics-nyilasok” jelentek meg a kerületben és propagandával, röpcédulákkal hívták fel a lakosság figyelmét azokra, akik „*hátulgombolós korukban Festetics erkölcsi és anyagi tőkénél emelkedtek ki a semmiből. Nem kellett inget váltani, jelvényt cserélni, újabb köszönési formát kiagyalni, csak a hungarizmus hívévé kellett válni.*” További értesülések szerint verekedés is kitört a szélsőjobboldal táborán belül. A „*két nyilaspárt az egyik bajomi kocsmában táncteremben ütközött meg.*” Az összeütközés eltorlaszolt ajtók mögött történt, és annak lefolyásáról a legkülönbözőbb hírek keringtek a kerületben.⁶⁶ Festeticsék zsidóbérencnek bélyegezték szórólapjaikon a helyi nyilas jelöltet.⁶⁷

Az Esti Kurir is a következő alcímmel közölt cikket február 1-jén: „*Elkeseredett választási harc a NEP a Kisgazdapárt és a nyilasok között.*” A cikk helyzetképet ad a felbolydult településről: „*A községi orvos ablakán plakát: a csodaszarvassal, szemben vele a nyilasok megszállhatatlan színnel bemázolt és teleragasztott háza. A falakon a csillagbörtönben ülő vezér neve nyomtatott gumibetűkkel. A sárban úszó utcákon zöldinges, csizmás subancokkal teleszűfolt autók. Röpcédulák és helybeli újságok rendkívüli kiadásai zsidó, zsidó zsidó címszavakkal... így fest Biharnagybajom Létay Ernő elárvult kerülete 1939 januárjában két nappal az új választás előtt...*” És a következőképp zárul az egyoldalas cikk: „*Közben óráról órára új szenzációk száguldanak végig a bibari sártengeren, már amennyire itt egyáltalán száguldani lehet. Reggel betiltottak a nyilasok helybeli lapját, amelyik már a »legborzalmasabb kereszténymészárlásról« írt és »teliver zsidó nagyvágók«, »pedigrés talmudzsidók« borzalmas tetteit sorolta fel... Délben elterjed a hír, hogy a NEP helybeli elnöke átlépett a nyilasokhoz. (Ez állítólag nem is okozott nála különösebb lelki megrendülést...) öt perc múlva megcáfolják ezt is; viszont megint kiderítik valakiről, hogy közönséges zsidóbérenc. A nyilasok a kormánypárttól, a kormánypárt a nyilasokról. Új teherautók jönnek, zűfólva zöld ingbe öltöztetett pesti legényekkel. Festetics kijelenti, hogy ezek nem »igazi nyilasok« ő az »igazi nyilas«, egy másik röpcédula báró Vay agitátorait akarja eltüntetni a nyilas jelszavaktól és a zöld ingtől, Csukáról kiderítik, hogy*

⁶³ Friss Ujság, 1939. február 2. 2.

⁶⁴ Pesti Napló, 1939. február 2. 7.

⁶⁵ Budapesti Hírlap, 1939. február 1. 3.

⁶⁶ Pesti Napló, 1939. február 4. 10.

⁶⁷ Esti Kurir, 1939. február 1. 9.

»szidó urakékal passzizóztott« és költötte az apai vagyont – és így tovább... Biharnagybajomban választás lesz 1939 február 2-án.⁶⁸

A választás napján az ellenzékiek több ízben panaszt tettek, hogy az ellenzéki szavazókat nem engedik leszavazni, illetve különbözőképpen „méri a turnusokat”. Végül dél felé több szavazóhelyiségben az ellenzéki bizalmiak bejelentették az elnököknek, hogy nem tudnak megbízatásuknak eleget tenni és ezért a szavazóhelyiséget elhagyják. Ezután az ellenzéki pártok vezetői megjelentek a választási elnök helyiségében és közölték, hogy „a törvénytelenségek, alkotmány sérelmek és a közigazgatási hatóságok részéről tapasztalt erőszakos fellépések következtében a választási küzdelem további során nem vesznek részt”. Az ellenzékiek vezetői: Hubay Kálmán (nyilas), báró Berg Miksa (kisgazda), valamint a két jelölt követelték állásfoglalásuk jegyzőkönyvbevételét. Miskolczy József választási elnök meg is kezdte a jegyzőkönyv felvételét, de közben másként határozott, és mind a deklaráció jegyzőkönyvbevételét, mind a közlés tudomásulvételét megtagadta.⁶⁹

A Független Kisgazdapárt vezetősége ekkor sürgönyökben utasította községi vezetőit, hogy a további szavazókat tartsák vissza. Egyidejűleg nyilas és kisgazdapárti autók száguldottak szét, és mindenütt ellenőrzésre került az ellenzéki határozat végrehajtása. A tömegeket legtöbb helyen Hubay Kálmán és báró Berg Miksa szólította fel a hazatérésre, amiből természetesen majd mindenütt „*tumultuózus jelenetek adódtak*”. Biharnagybajomban két ízben kellett lovas csendőröknek szétoszlatni a tömeget. Sárrétudvariban pedig az egyik csendőr Hubay Kálmánt be akarta kísélni a község házára. Ugyanitt igen élénk szóváltás támadt a kormánypárti és az ellenzéki vezetők között.⁷⁰

A kormánypárti sajtó szerint az ellenzékiek – akik kilátásban levő vereségükbe nem tudtak belenyugodni – forgatták föl a települést, és a terrort az ellenzék, nem pedig a kormány alkalmazta. Hubay Kálmánt izgatás miatt föl is jelentették. Továbbá a Budapesti Hírlap értetlenségének adott hangot, miért beszélt kormányterrorról a 8 Órai Újság is, ami nagyon távol állt a szélsőjobbaldaltól. És felelgettek (más kormánypárti lapokkal egyetértésben), hogy a választási részvételi arány hasonlóan alakult az 1931-es és 1935-ös választásokhoz, tehát nem lehet szó hatalmas ellenzéki tömegekről, akik pártjaik felszólítására bojkottálták a továbbiakban a szavazást, az eredmény mindenképpen így alakult volna.⁷¹

Ez alátámasztható, ha megvizsgáljuk a szavazatok állását a 13 órás jelentés szerint (mivel nyílt szavazás volt, így ezt könnyen meg tudjuk tenni). A szavazatoknak mintegy 70%-ával vezetett akkor a kormánypárti képviselő, tehát az arányok hasonlóak voltak a 17 órás urnazárás utáni végeredményhez.⁷² Továbbá a részvétel az országgyűlési választáson 1931-ben 74,3%, 1935-ben pedig 69,8% volt, szemben az akkori 76,4%-kal, tehát semmiképpen nem lehet arról beszélni, hogy alacsony részvétel lett volna a kerületben megszokotthoz képest.⁷³

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Népszava, 1939. február 4. 5.; Pesti Napló, 1939. február 4. 10.

⁷⁰ Pesti Napló, 1939. február 4. 10.

⁷¹ Budapesti Hírlap, 1939. február 4. 7.

⁷² MNL OL K 428. Napi Hírek. 1939. február 2. 11. kiad.

⁷³ MNL OL K 428. Napi Hírek. 1939. február 2. 17. kiad.

Bár kicsit árnyalja a képet, hogyha a májusi országgyűlési választások adatait is megnézzük. Ugyanis ekkor a szavazásra jogosultak 88,45%-a megjelent, tehát jelentősen többen jelentek meg, mint pár hónappal korábban, bár már más választói névjegyzék alapján történt a voksolás. És ekkor a kormánypárti jelöltnek egy kihívója volt csupán, a Kiszgazdapárt, és kisebb előnnyel, 62,26%-kal nyertek.⁷⁴

Csuka Lajos a nyilas jelölt helybeli (biharnagybajomi) kiszgazda volt.⁷⁵ Valószínűsíthetően ő volt az a Csuka Lajos, aki több társával együtt megfellebbezte az 1931-es hajdúnánási törvényhatósági bizottsági választás eredményét. Mely petíció szerint a szociáldemokraták „a választás során megsértették a titkosságot és a szocialista bizalmiak ellenőrizhették a szavazás menetét. Ezenfelül általános szabálysértések is történtek.” Továbbá másik fellebbezésben külön Györki Imre és Gombosi Zoltán megválasztása ellen fellebbeztek, azzal az indokolással, hogy a két személy nem is lett volna választható.⁷⁶ És talán ő lett egy leventeveresen 1928-ban első helyezett buzogányhajító.⁷⁷

⁷⁴ Hubai 2001. 132.

⁷⁵ Ujság, 1939. január 29. 4.

⁷⁶ Pesti Hírlap, 1931. december 12. 6.

⁷⁷ Bihar, 1928. június 21. 6.

Attila Godzsák

Additions to the History of the Extreme Right in Bihar County

We know very little about the history of the extreme right in Bihar, the literature has never dealt with it, just like what the case was with other areas. Bihar county never belonged to the nests of the extreme right (unlike Zala, Szabolcs, or the not very far-off city of Debrecen). Nevertheless, three important events can be emphasized. One is that the main delegate of the Scythe Cross movement was from Bihar and wanted to clear the ground for their 'military' putsch in Bihar. The second event was that here was the first time that a candidate with a National Socialist programme ran for office at an interim parliamentary election.

And last, the last open election of the Hungarian history took place here: it was an interim election in 1939, less than 4 months before the first and at the same time last secret parliamentary election of the era, at which one of the candidates was a National Socialist candidate.

I aim to deal with these topics, enumerating a couple of pieces of data first as an introduction about the extreme right embedded nature of the county. Next, I introduce the sued Lajos Hatvani, who lived through the lawsuits against scythe crossers as the main accused person.

In the third section, I review the interim elections of September 1933 and 2nd February 1939. In 1933, Zoltán Böszörmény himself, the leader of the scythe crossers, ran inefficiently, and in 1939, there were two challengers of the ruling party: a yeoman and an arrow-crosser also ran. The day of the latter election, as it turns out from the press of the period, was rather eventful, and it provides a great report on the political arrangement of the Horthy Era.

Források

Levéltári források

MNL HBML IV.901.b	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára Hajdú vármegye és Debrecen sz. kir. város főispánjának iratai.
MNL OL K 428	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Távirati Iroda „könymatos” hírei 1920–1956. (Online: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mnl_mti/) Külföldi-Belföldi Hírek – Napi Események, 1948. július 22. Lapszemle, 1933. szeptember 14. Napi Hírek, 1937. február 12.; 1939. február 2. Magyar Országos Tudósító, 1934. szeptember 27.; október 13.; október 18.; október 20.; 1937. október 18.; 1947. május 12.

Sajtóforrások

8 Órai Ujság, 1936. június 21.; 1937. október 19.
Az Est, 1933. szeptember 12.; 1935. március 28.; 1936. május 16.; június 21.
Bihar, 1928. június 21.
Budapesti Hírlap, 1933. szeptember 26.; 1937. október 21.;
1939. február 1.; február 4.
Esti Kurir, 1939. február 1.
Friss Ujság, 1935. március 28.; 1937. október 19.; 1937.
október 21.; 1938. március 12.; 1939. február 2.
Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára –
Személyes Ügyek, 1943. december 1.
Magyarország, 1933. szeptember 24.; 1936. június 3., 1938.
március 12.
Népszava, 1936. június 3.; 1937. október 19.; 1939. február 4.;
október 31.; 1948. július 23.
Pesti Hírlap, 1931. december 12.; 1937. április 16.; október 19.;
1939. február 2.
Pesti Napló, 1939. február 4.
Ujság, 1935. január 24.; 1938. augusztus 10.; 1939. január 29.

Szakirodalom

- Hubai 2001. Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. II. kötet. Bp., 2001.
- Komoróczy 1965. Komoróczy György: Az állami élet megindulása a felszabadult Bihar megyében. In: Levéltári Közlemények, 36. (1965) 1. sz. 11–55.
- Komoróczy 1973. Komoróczy György (szerk.): Hajdú-Bihari történelmi olvasókönyv. Debrecen, 1973. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 5.)
- Módy 1975. Módy György: Néphagyomány és helytörténet. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. Szerk.: Dankó Imre. Debrecen, (1975). 645–678.
- Paksa 2011. Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobboldali elit az 1930-as évek elejétől 1945-ig. Doktori (PhD) értekezés. Bp., 2011. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/paksarudolf/diss.pdf> (Utolsó letöltés: 2017. augusztus 10.)
- Paksy 2007. Paksy Zoltán: A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak megalakulása, tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1939 között. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, 2007. www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/paksyzoltan-phd.pdf (Utolsó letöltés: 2017. augusztus 10.)
- Paksy 2013. Paksy Zoltán: Nyilas mozgalom Magyarországon 1932–1939. Bp., 2013.
- Szakács 1963. Szakács Kálmán: Kaszáskeresztesek. Bp., 1963.
- Tánczos-Szabó 2005. Tánczos-Szabó Ágota: Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából 20. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, (2005). 315–332.
- Tokody (szerk.) 1970. Tokody Gyula (szerk.): Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. Debrecen, 1970.
- Tóth 1982. Tóth Gábor: Ellenzéki mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években. Bp., 1982.